

վանդակաձև անկողինը, և տան մարդիկ՝ ապուրին և թուխ հացի նկանակին շուրջը:

«Այսպէս, այն ամենը զոր Պ. Վիւրք-ճեանի վրձինը և կամ՝ մատիտանկարն էրուն մէջ՝ (pastel) մատիտը գծած է՝ ոճ մ'ունի կատարեալ, լաւ դիտուած և ճշմամբ տուրքեամբ յարդարուած: Ան ջմանկար մը չէ՝ սիրողի մը brilliantը և կամ à-peu-prèsն ընող. ան՝ ընդհակառակն՝ լուրջ ուսումնասիրութեամբ օժտուած նկարիչ մէ՛, որ կարծես նկարով երկիր մը կը ցուցակագրէ ինչպէս որ կը ցուցակագրեն գրիչով: Իւր կտաւերովը մարդ կ'աշխարհ երկիր մը տեսնիլ. ասոր մէջ կը կրնանայ անոնց մեծ արժէքը:

«Ի՞նչ ողունենք այդ արուեստագէտը և կը շնորհաւորենք իւր արտադրութիւնները»:

Բաւրիզ, 21 Յունիս 1908.

Յ. Ո.

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆՑ ՆԱԽԱԱՅՐԵՆԻԲԸ

սա Գ. Փառնակ

Անահիտի 1908 տարեշրջանի 1-4 թիւին մէջ խօսած էք Մամիկոնեանց ծագման վրայ. զաւոնք թիւրքական արիւն է կ'ենթադրէք. յիշատակելով անոնց երկգլխանի արծիւն իբրն դրօշակ գործածելը՝ կը գրէք.

«Երկգլխանի արծիւի նշանը նոյնպէս եւրոպական ազգերը ճանչցան և գործածեցին՝ առնելով Սելջուկեան թուրքերէ, որոնց նշանն էր. բայց ասոնց պատմութեան տեսարանը մտնելէն շատ յառաջ՝ Իւլիանոսի թանկագին վկայութեան համեմատ՝ ան Մամիկոնեանց նշանն էր, զոր թրքաստանէ բերած էին իրենց հետ: Նոյն իսկ Մամիկոն անուանին արմատը Մամկոն՝ ... թրքական անուն մ'է, զի կ'իրական պատմիչ կը նշանակէ ժի՛ դարուն մէջ թաթկարաց իսան որ Մամգուն անունով՝ որ նոյն է Մամկոնի հետ... Մամիկոնեանները ճենաց երկրէն եկուորներ են... թէ ընտանիքին մէջ խռովութիւն, գրգռութիւն ընած, արիւն թափած ըլլալուն համար՝ ապաստանած են Հայաստան... Իրօք այդպիսի խռովութիւններ թաթկարաց թագաւորական ընտանիքներու մէջ կը պատահէին, ... մը պատմիչները ճենաց երկիր ըսելով չէին իմանար մեզի ծանօթ այժմու Զինաստանը, այլ խորենացիի բաւերով, ամենայն հիւսիսական ազգաց ա-

ռաջին «Սկիւթացոց» երկիրը: Եւ զիտենք թէ Կաթինիք Սկիւթացի անունը կու տային այն ցեղերուն՝ որոնք յետոյ ծանօթ դարձան թուրք կամ թուրքմէն անունով: Մամուէլ պատմիչ ալ Սկիւթացիք ըսելով՝ Սելջուկեան թուրքերը կ'իմանայ: Թէ թուրքերը կը պատկանէին հիններէ Սկիւթական կոչուած մեծ ցեղին, ուրիշ նոր փաստով մ'ալ կրնայ հաստատուիլ: Ծանօթ է թէ Պարսկաստանի թագաւորները... յաճախ ապահրաժով կ'ունենային... Սկիւթացոց դէմ... ասոց հրամանատարը կը կոչուէր ճնտրուխ... Արդ ճնտրուխ նոյն է Սթեփութիքի հետ, որ Ստրաբոնի համեմատ, (Վ. թ. Ա) Սկիւթացոց մէջ թագաւորներուն տոորազատ իշխաններու կամ հրամանատարներու անունն էր» (Անու. հիւս, էջ 27):

Որքան ալ անհաւանական ըլլայ Մամիկոնեանց թիւրքական — թաթարական ծագումը՝ ինչպէս որ դուք կը ներկայացնէք, հետաքրքրական է սակայն որ նոյն տեսութիւնը պաշտպանած է նաև Չեզ — ու թերևս Հայուկեան մեծ մասին — անծանօթ գերմանացի գիտնական մը. Դուսայգեր 1 էրիւրնֆէլը:

Առ իւր «Հայաստան» ուղեգրութեան մէջ (տրպուած Եէնա, 1878ին ու թարգմանուած «Փորձ» հանդէսին մէջ, 1880, թիւ 1, յաւելուած, էջ 33) կը գրէ Մամիկոնեանց մասին:

«Թէ նոքա ոչ իսկապէս Զինացի, այլ անպատճառ այս աւուր թուրքիստանի բնակիչներ լինեն լու էին, արդէն այն բանիցն է երևում՝ որ հայ ժամանակագիրը Մամիկոնեաններին լաւ յատկութիւններ է տալիս (!) և յիշում նոցա շեքմ յարաբերութիւնը Իրանի և Արաբիոյ բնակիչներու հետ, յարաբերութիւն, որ սոցա և բուն Զինացոց մէջ երբեք տեղի չէ ունեցել:.....

Ուրիշ շատ աւելի մօտաւոր իրողութիւններ էլ վկայում են, որ նոքա երբեք չէին կարող բուն Զինացիք կամ առ հասարակ Մոնղոլական ցեղ լինիլ, որոնք շատ ուշ և բոլորովին ուրիշ հանգամանքներում Արմատեքի հետ յարաբերութեան սկսեցին: Մանաւանդ որ մի հայ (= վերացի) ժամանակագիր՝ Վալիթանգ — նոյնպէս միշտ Տուրքաստանց վերայ է խօսում երբ մի բան է ասում Մամիկոնեանների մասին... Արդեօք սոքա՞ էլ տոհմով տուրանացի էին, այսինքն այն մեծ ազգաբնիքը, որոնց՝ Իրանացիներէրց զանազանելու համար այնպէս էին կոչում, և որոնց այսօր Ուրալ — Աւստրալեան ազգեր են առնուում: Մենք փաստեր ունիք այս մասին բոլորովին կասկածելու: Հին ժամանակների նըկարագրութիւններից բաւական համոզիչ կերպով երևում է որ Մամիկոնեանք Պարսից և Հայոց ազգական՝ ուրեմն արիական ազգ էին. Եւնք չենք կարող այս բանի վերայ կասկածել մանաւանդ այն պատճառով, որովհետև թուրքիստանի ժողովուրդների մէջ դեռ այսօր էլ ամէն տեղ սփռուած գտնու են արիական տարրեր»:

Յետոյ 1 էրիւրնֆէլու ծանօթութեան մէջ կը տեղեկացնէ՝ թէ «Ասոր պարսկերէն խօսող Տահիկներ, այլ և Անեկեան թուրքիստանի ար-

ՈՂՋՈՅՆ ԱՐՇԱԼՈՅՍԻՆ

դեան թուրքերէն խօսող ցեղերն էլ Արիական ծագումն ունենալու են: Այլապէս ասած՝ նախ՝ նի բնակիչները արիական և ոչ թուրքական (տուրանական) եղած լինելու են:

Լէրբընֆէլտ փորձուած չէ Մամիկոնեանց կե- դրոնը՝ «Տարօն» և «Տուր - ուբեր - ան» մեկ- նելու «Տուրան» անունով:

Հ. Ն. Անդրիկեան «Բազանդի Մամիկոնեան» ներ» գրքին մէջ՝ Մամիկոնեանց անուններուն վը- րայ հիմնուած գանոնք իրանեան կը նկատէ և անուանց նմանութեան վրայ յեղած՝ կասկած կը յայտնէ Լուսաւորի և Մամիկոնեանց ազգակ- ցութեան մասին (էջ 17): — Համառոտ քննու- թիւն մը՝ («Աղաբը Ե. Պարթևաց թագաւոր նախահայր հայրապետական տոհմին և նայ պաշ- րապետաց» Բազմապէս, 1906 էջ 390) շանաց ապացուցանել որ Մամիկոնեանց Արշակունեաց առաջին ճիւղն են՝ Պարթևաստանէ Հայաստան փախած Արտաշիւր ձեռքին, Տրդատայ օրով, և թէ ձենաստանէն գաղթած ըլլալու աւանդութիւնը յառաջ եկած է Պարթևաց ծագման գրոյցէն (էջ 396): Արաւիկեան (Բանասէր 1904, թիւ 7-8) Պարսից արքունեաց մէջ կը գտնէ Մրմուշկան: Փորթուգալ փաշա դիտել կու տայ որ ձենացի- ները Մուսկու կը կոչեն Մոնգոլները: Բազմա- վէպի մէջ կը դիտուի՝ թէ Հնդկիները Մանգու- կ'անուանեն հսկայ դե մը, որ կընար ռազմա- կան էակ մը նկատուիլ (1906, 9, էջ 391):

Այսպէս ուրեմն՝ եթէ հարեանցի կերպով միայն դիտուի՝ կարող են Մամիկո- նեանները պատկանիլ ամէն ազգութեան. թուրք, պարսիկ, հնդիկ, մոնղոլ. այս ինքնին կը ցուց- նէ՝ թէ ինչո՞րքը որքան մթին է դեռ:

Յամանայ դէպս՝ ամենէն հաւանականն այն է որ Մամիկոնեանց Պարթևաց վերջին թագա-ւորի՝ Արտաւանի բնութանիքէն ըլլան՝ Հայաստան հաստատուած, ժամանակագրական, պատմական, աշխարհագրական, ցեղագրական այնպիսի իրո-ղութիւններ կան՝ որ հարկ է ամէն ինչ մթու- թեան դատապարտող զայն չընդունելու համար: (Տես Բազմապէս, 1906, սեպտեմբեր, էջ 390):

Իսկ Մամիկոնեանց թիւ: իր ծագումը ըլլալը՝ ո՛չ ըստ բառականի հիմնեալ է, և ոչ ալ — նոյն իսկ — նորութիւն մը:

Ս. Տ.

ԼՈՍՐԲԵՐՆԱՅԻՆ

առ Հ. Գ. Ն.

Ս. Կերսէտ Լամբրոնացի առ Լեոն գրած թուղ- թին մէջ (Վենետիկ, 1845, էջ 215) կը գրէ . «Չնոսա առանց գաղտնի թողուս յանօրէնու- թեանն անշարժ մնալ, որ ինքուզգաբք են և ան- դունն բերալք, և քան զո՞վ ճարտարք»:

Պէտք չէ՝ ուղղել. «Եւ քան զօ՞վ ճարտարք»:

Տ.

Բոսլ'ներ կան անհաւատալիօրէն գեղեցիկ, երազ մը ծուլելու աստիճան գեղեցիկ:

Արեւելքի երկիւնքը կախարդական հրա- խաղալեանց մէջ է. թիւրքայ ժողովուրդ- ները Սանմամուրեթիւնը կ'ողջունեն:

Թշուառութիւնէ՝ քարացած ամբոյսը կը զգայ որ արկնը՝ իր երակներուն մէջ՝ րուկ- սած է կեանքի ջերմութիւնը արծաթէլ: Այստաւքը՝ անցնալը կը սքողէ. ողբերը եւ անէծքները կը հալնա բլրապեղու ժո-ղովուրդներու սիրոյ նուազին մէջ: Սար- տուներու, անկանկալներու, յայտնու, գի- նովութեան օրը: Սիրկներու գերեզմանին վրայ կը խորի սմէն ոք թէ ինչու անոնք աւելի երկաթալիսեաց չեղան: Ամբոյսը ծը- շուտան է՝ որ կը յիմարի առաւակալուն ժառանգութեան մը լուրով: Կէս գիշերին ծագած՝ արեւը այնքան պիտի չափշեցնէր աշխարհ:

Գաղափարը այլեւս մտածում մի չէ, այլ զգացում մը, որ հարիւր հազար հոգիներ յառաջ կը շար էէ նայն դըռնի խանդավառ ծարերուն տակ: Իւ երբ գաղափարը զգա- ցուն փոխաւած է՝ քայլ մը միայն կայ դէպ ի իրազորութեւ. ամեն պատուար քայլերու ծայիւնէ կը դողդըղայ:

Մարտիրոսներու գաղտնիարականը՝ զոր այնքան հեռու կը պատկերէին, իրենց մօտն էր կանգնած. անոնց գերեզմանը կը բա- ցուէր՝ այս անգամ՝ նախապաշարմանց ըս- տուներնէրը լնդունելու համար:

Ո՛չ, արարութեանը առաւապը չէ. ճըշ- մարտութիւնը ցնորք չէ: Հաստաքը կը վե- րադառնայ, հաստաքը կ'արծարծի, գարնան պէս կը հուռու լէ բոլոր այն հոգիներուն մէջ՝ որ անկարող դարձեր էին յուսանք թէ գաղափարը կարող է յաղթական ըլլալ նիւ- թապաշտութեան վրայ: Բայց ծովը կրանի- տը կը փրէ, խօսքը՝ դարերու մեծութեւ: Չեան անազնի հիւսք մ'է որ կը փչի:

Գաղափարէր կը բացուի, ամենուն հա- մար: Ի՛նչ պիտի արծանագրեն Հայերը պատմութեան մէջ: Քանդուզն մանկեր ա- զատ կեանքը կը ճնանին: Այսպէս մտածեց Հայութիւնը ազգային-քաղաքական կեան- քին համար. հիստամի եղաւ: Ո՞րքան ծրու- չուններ լեւը կը ծողուն երկինք ենալու համար՝ քայց անդունդը կը գլորին: Լքա- ղուած բարիք գոյնութիւնը չունէր, այն՝ զոր կը վայելէինք կորստած էր. խարսափման քաղաքականութիւնը մնացեր էր միայն: